

OCENE IN POROČILA

Peter Štih, "Villa quae Sclavorum lingua vocatur Goriza". Študija o dveh listinah cesarja Otona III. iz leta 1001 za oglejskega patriarha Johannesa in furlanskega grofa Werihena (DD. O. III. 402 in 412). Nova Gorica : Goriški muzej, 1999. 192 strani.

Z izjemno knjigo "Villa quae Sclavorum lingua vocatur Goriza" namerava Peter Štih obeležiti dva jubileja. Leta 2000 mineva 500 let od izumrtja goriških grofov, ki so skoraj štiristo let vladali v srednjem Posočju s sedežem v Gorici, leta 2001 pa bo minilo 1000 let, odkar se v zgodovinskih virih prvič omenjata Gorica in Solkan. Štihova študija temelji na dveh listinah cesarja Otona III. iz leta 1001. Prvo listino je cesar Oton III. izstavil 28. aprila 1001 v Raveni, s katero je podelil oglejskemu patriarhu Johannesu polovico kastela ki se mu pravi Solkan (Siliganum) in polovico vasi, ki se v jeziku Slovanov imenuje Gorica (Goriza) ter polovico ozemlja med Sočo, Vipavo in Trnovsko planoto. Pol leta kasneje, 27. oktobra, je cesar Oton III. podelil v Paviji še preostalo polovico Solkana in Gorice z njima pripadajočim ozemljem furlanskemu grofu Werihenu. Obe listini sta izredno pomembni za proučevanje Goriške, saj je prostor ob Soči s tem dobil posebno, individualno identiteto, ki jo je ohranil vse do danes. Seveda je Štihova raziskava dobila tudi aktualen značaj. Ime Goriška ni pomenilo, kot poudarja Štih, samo pokrajine v geografskem smislu, ampak predvsem deželo, ki je bila državno-pravna kategorija. Vzpon Gorice in nastanek dežele Goriške sta neločljivo povezana z Goriškimi grofi, ki jim Štih v knjigi posveti posebno pozornost.

Listini iz leta 1001, ki sta predmet Štihove podrobne obravnave, sta sicer v zgodovinopisju poznani že kar nekaj čas in tudi objavljeni v raznih listinskih zbirkah. Toda Štihova študija predstavlja prvo celovito obravnavo obeh listin. Predmet njegove raziskave sta v prvi vrsti diplomatična in vsebinska analiza, pri čemer upošteva tudi njuno izročilo. In še na neko posebnost pri raziskavi naj opozorim. Listini nista obravnavani izolirano ampak v kontekstu časa in dogodkov, predvsem pa v kontekstu zgodovine oglejskega patriarhata in Furlanije v 10. stoletju. O tem govori Štih v predgovoru in uvodu.

V tretjem poglavju Štih razglablja o izročilu obeh listin, njunih objavah oziroma objavah regestov, pri čemer posebej naglašja, da listini nista ohranjeni v originalu ampak v kasnejših prepisih. Sledi četrto poglavje, ki je namenjeno objavi prepisa obeh listin in sodobnemu slovenskemu prevodu (v slovenščino ju je prevedel Primož Simoniti).

V petem poglavju zanimajo avtorja predvsem vzroki izstavitve obeh listin pri čemer na zelo zanimiv in nazoren način predstavi razmere v takratni Italiji in odnos cesarja Otona III. do papeža oz. Rima. Čeprav si je Oton prizadeval, da bi si zagotovil pravico do soudeležbe pri upravljanju papeške države, se je moral zaradi upora Rimljanov umakniti v Raveno. Tu naj bi nagradil vse, ki so mu v vzhodnem delu severne Italije nudili oporo. Vzrok izstavitve obeh listin je torej treba iskati v takratni vojaški in politični situaciji, ki je od Otona III. zahtevala čimprejšnjo obnovitev svojega gospostva v Rimu.

Zelo obsežno je šesto poglavje, v katerem Štih zelo podrobno razpravlja o diplomatični strukturi obeh listin. Pri tem naj bi imel pomembno mesto opis zunanjih značilnosti. Žal pri obeh listinah te raziskave odpadejo, saj kot smo že omenili, listini nista ohranjeni v originalu. Le pri pečatu se avtor poslužuje analogij. Podrobneje pa se Štih posveti notranji strukturi obeh listin, saj je pri vladarskih listinah bila notranja struktura trdno določena s celo vrsto latinskih formul v nekem točno določenem vrstnem redu. Avtor ob analizi formularja opozarja na odstopanja in posebnosti v obeh listinah. V okviru diplomatične analize se avtor zadržuje še pri diktatu, ki pomeni njeno jezikovno obliko in stil. To pa je odločilnega pomena za ugotavljanje načina nastanka posamezne listine. Diktat je sicer pogojen z normami, vsebuje pa lahko tudi individualne poteze pisca listin. Primejava diktata posamezne listine z ostalimi listinami med drugim odgovarja na vprašanje, ali je listina nastala pri izstavitelju ali pri prejemniku. Pri obeh obravnavanih listinah Otona III. je to eno od pomembnih vprašanj, vendar po mnenju avtorja zaenkrat še težko rešljivo.

V diplomatičnem komentarju je Štih nekatere nejasne in nerazrešene pojme skušal raztolmačiti, zato jih je obravnaval nekoliko širše. Ne bi se veliko zmotili, če bi prav poglavje o diplomatiki lahko označili kot učbenik diplomatike. Prav tu pa je prišla do izraza izredna Štihova usposobljenost pri reševanju težkih in zapletenih problemov diplomatike srednjeveških listin in izreden smisel za jasno in precizno predstavitev rezultatov diplomatične raziskave.

Zgodovinarja pa bo pritegnil poglobljen Štihov vsebinski komentar obeh listin. Iz skopih, razdrobljenih in nedorečenih podatkov v virih je uspel razbrati dogajanje v času pred in po izstavitvi listin na Goriškem in v Furlaniji. Vsebinski komentar razkriva Štihovo stališče do enega temeljnih pravil zgodovinarjevega dela. Če hoče zgodovinar razumeti zgodovino, je ne more razlagati s pozicij današnjega časa, ampak se vživeti v čas, v katerem je nastajala. Odklanja kakršnokoli mitologiziranje zgodovine, ki ji je bila zgodovina Goriške od 19. stoletja dalje tolikokrat podvržena.

V vsebinskem komentarju se avtor najprej posveti obema prejemnikoma listin, oglejskemu patriarhu Johannesu in furlanskemu grofu Werihenu. Na podlagi zelo skromnih virov skuša raziskati in predstaviti njuno biografijo. Prvo vprašanje, ki si ga zastavlja Štih v zvezi s patriarhom Johannesom, je začetek in konec njegovega pontifikata. Drugo še pomembnejše vprašanje, ki ga povezuje z njegovo osebo, je vprašanje njegovega izvora, družinske pripadnosti in socialnega kroga v katerem se je gibal. Čeprav se patriarh Johannes kaže v virih kot pravi anonimnež, pa Štih ugotavlja, da je pripadal krogu ljudi s kar največjim družbenim vplivom. Johannesovo biografijo razkriva Štih kot pravo sestavljenko. Še manj virov je ohranjenih za drugega prejemnika, furlanskega grofa Werihena. V gradivu iz 10. in 11. stoletja se omenja več oseb z enakim ali podobnim imenom, ki so jih zgodovinarji povezovali z Werihenom. Kot ugotavlja Štih so ta povezovanja dajala prostor različnim špekulacijam. Štih z izredno bistrim metodološkim pristopom išče sorodstvenem povezave grofa Werihena, ko se loti posestne analize Gorice. To ga pripelje do sklepa, da je treba korenine in sorodstvo Werihena iskati v širšem koroškem prostoru.

Osrednji del vsebinskega komentarja je namenjen dogodkom, ki so jih zaznamovali plenilni pohodi Madžarov v 10. stoletju v Furlanijo. Ti so povzročili huda opustošenja, katerim je sledila velika obnova prizadetih pokrajin. Dogajanja v zvezi z madžarskimi napadi so našla svoj odmev tudi v Otonovi darovnici patriarhu Johannesu. Kronologija madžarskih vpadov je v knjigi zelo podrobno prikazana, prav tako je razkrita vloga oglejske cerkve pri obrambi. Zaradi uspešne organizacije obrambe je bila oglejska cerkev nagrajena s številnimi vladarskimi darovnicami, na katerih je zrasel teritorialni in imunitetni temelj kasnejše države oglejskih patriarhov v Furlaniji. Štih opozarja v zvezi z madžarskimi vpadi na okrog trideset furlanskih toponimov tipa "ungarus".

Štih se loti še enega pomembnega problema podeljene listine patriarhu Johannesu. Vprašuje se po izvoru podeljenega teritorija ter opredelitve meje tega ozemlja. Z izjemno prefinjenostjo se je Štih lotil interpretacije geografskih imen, s katerimi so bile označene meje podeljenega ozemlja. Uspešno je razrešil lokalizacijo nekaterih oznak, kjer so pri dosedanjih interpretacijah nastajale razlike. V ospredje postavlja vojaško-strateški pomen Vipavske doline. Posest, ki jo je dobil patriarh leta 1001, je prva oglejska posest na levem bregu Soče. Glede na posestno in vojaško-obrambno pozicijo, ki jo je imel patriarh v širšem prostoru, bi pričakovali, da bo ta teritorij cesar Oton III. v celoti podelil oglejski cerkvi. Toda zakaj je bila druga polovica podeljena furlanskemu grofu Werihenu, iz virov ni razvidno. Štih meni, da bi bila lahko v povezavi z obnovitvijo oziroma oživitvijo grofovske institucije.

K podobi prostora ob Soči in Vipavi okrog leta 1000 dodaja avtor še etnično strukturo tam živečega prebivalstva, pri čemer opozarja, da takrat tam ni živelo le slovansko ampak tudi ostanki starega romanskega prebivalstva. Prav z madžarskimi pustošenji povzročena depopulacija v Furlaniji je imela za posledico, da je veliko zemlje ostalo brez lastnika. Oglejski patriarh je na to zemljo položil svojo roko in začel na njej graditi vasi. Leta 1001 je sledila darovnica s podelitvijo novozgrajenih vasi in s tem potrditev dejanskega stanja. Štih sicer navaja, da iz listine ni razvidno, kje so podeljene vasi stale in koliko jih je bilo. Spodnja Furlanija je bila prostor, kjer so izpričani številni slovanski toponimi, vendar Štih opozarja, da je nastanek slovanskih toponimov kronološko neopredeljiv. Dopušča pa domnevo, da je bila obnova Furlanije po madžarskih vpadih povezana s slovansko kolonizacijo. V zvezi s slovanskimi naseljenci v Furlaniji si Štih zastavlja še eno vprašanje, namreč od kje so oni prišli? Natančnejši odgovor zaenkrat ni možen, ni pa dvoma, da iz najbližjega slovanskega naselitvenega ozemlja.

Vsebinski del patriarhove listine iz leta 1001 zaključuje določba, s katero je cesar podelil oglejskemu patriarhu pašni davek. Cesar je namreč prepustil patriarhu pašni davek od vsega kmečkega prebivalstva ne

glede na njihov pravni status in socialni položaj. V knjigi avtor pojasni tudi pravni status posameznih slojev kmečkega prebivalstva.

Na koncu knjige je dodan izčrpen seznam virov in literature povezan z obravnavo obeh listin in razvojem oglejskega patriarhata.

Obravnava te izredno težke zgodovinske problematike s katero je povezana vsebina obeh listin, ni pisana znanstveno suhoparno. Tekst je pisan tekoče in razumljivo ter bo na ta način dostopen tudi širšemu krogu bralcev, ne le strokovnjakom zgodovinarjem. Štihovo delo bo dostopno tudi tuji strokovni javnosti, saj je izšlo razen v slovenščini še v nemščini in italijanščini, kar je pri nas prava redkost. Potrebno je opozoriti še na privlačno zunanjo opremo (Silvester Fakuč) in zanimiv izbor slikovnega gradiva z odličnimi barvnimi reprodukcijami. Za lažjo predstavbo v listinah omenjenega teritorija in topografskih omemb nam pomagajo trije zemljevidi.

Peter Štih je pokazal visoko strokovno usposobljenost pri obravnavi zapletenih diplomatskih in vsebinskih vprašanj, ki jih nakazujejo listini. Lahko trdimo, da Štihoва študija predstavlja pomemben dosežek ne samo slovenske ampak tudi evropske medievistike. Kljub menjavi generacij je slovenska medievistika dobila v Petru Štihu strokovnjaka, ki nadaljuje sloves in ugled slovenske medievistike v mednarodnih krogih. Prav zato mu je imenovana komisija Zveze zgodovinskih društev Slovenije na občnem zboru 29. septembra 2000 na Rogli kot prvemu izbrancu prisodila za omenjeno knjigo nagrado Klio.

Ignacij Voje

Srđan Pirivatrić, **Samuilova država, obim i karakter**. Beograd: Vizantološki institut Srbske akademije nauka i umetnosti, posebna izdanja knjiga 21, 1997/8. 227 strani.

Najnovjše delo o tej temi mladega raziskovalca, ki je njegova magistrska teza, ima, kot je v naslovu že povedano, cilj raziskati obseg in značaj te zgodovinske tvorbe. Avtor obdeluje dogodke pred pojavom Samuela in njegovih bratov. To je propad prvega bolgarskega cesarstva 971. leta po ruskih vdorih in uspešni Cimiskovi ofenzivi. Nato obravnava Samuelov čas in to obdobje razdeli na njegova uspešna leta do bitke pri Sperheju leta 996 in nato zaton do popolne zmage Bazilija II (976–1025). Zadnje je poglavje, ki vsebuje največ interpretacije, – "O karakteru Samuilove države". Temu sledijo še zaključna in sumarna razmišljanja v Zaključku.

Pri svojem delu je upošteval vse dostopne grške, latinske, arabske in armenske vire in jih tudi uspešno komentiral ter ovrednotil njihovo vrednost. Pri pisnih virih je le nekaj sočasnih avtorjev, ostali pišejo s časovne in nekateri tudi s krajevene distance ali prepisujejo. Potrebno se mi zdi omeniti, da je zelo prefinjeno obdelal poglavitni vir – Scilico. Arheologija je skromnejša, saj lahko ponudi le nekaj pečatov in dva napisa. Ti arheološki ostanki pa so ravno zaradi svoje redkosti in izpovednosti zelo dragoceni. Obdelal je tudi vso dosedanjo literaturo. Z nekaterimi avtorji je, kar se tiče etnične pripadnosti prebivalcev tega področja, na nasprotnem bregu. Vendar ni prvi, ki jim oporeka in ki je, od pojava nacionalnega v Samuelovem času, emancipiran.

Avtor se zaveda, da je imela bizantinska civilizacija in politika velik integracijski vpliv na svoje sosedne Bolgare, ki se, vsaj njegov pokristjanjen vrh okoli vladarja, hoče vkomponirati v njo kot aktivni politični element. Bizanc pa hoče pokristjanjene Bolgare intergrirati v svet, ki je po božjih zakonih in na vrhu katere sta carigradska cerkev in cesar. Po sami naravi stvari so to Bolgari sprejemali z opozicijo in le v določenih okvirih. Poleg protikršćanskih uporov dela bojarjev hoče tudi sam bolgarski vladar, ko za časa Simeona (893–927) dobi veliko moč, politično oblast in samo cesarsko krono.

V tem pogledu je zanimiva korespondenca med bolgarskim vladarjem Simeonom in Romanom I. Lekapenom (920–944). Bolgarski vladar si prisvaja titulo cesarja Rimljanov (Romejev), ki pa jo razširi v cesar Rimljanov in Bolgarov. Ta etnična konotacija pove, da brez tega ne more pridobiti prestiža pri samih Bolgarih pri katerih bizantinska vladarska ideja, ki jo sicer poznajo in razumejo, ni bila povsem prevzeta, ker bi to pomenilo ideološko podrejanje. V drugem izmed pisem Roman Lekapen Simeonu pojasni, da mu ni zameril titule basileja (cesarja), ampak titulo bizantinskega basileja. V bistvu tudi titulo basileja Bizantinci niso hoteli priznati, za kar je več trdnih dokazov, ampak so to storili le zaradi sile razmer. Simeonovemu nasledniku Borisu II. (969–972) jo osvajalec Bolgarije Cimisk odvzame.